

Yanılgının İlahi Hikmeti

– Halit Durucan · 20 Eylül 2025

Yanılgının İlahi Hikmeti

Yanılgılar üzerine yapay zekâ ile bir sohbet:

Değerli dostlar, zaman zaman yapay zekâ ile sohbet eder, çeşitli sorular sorar, fikirlerimi ortaya koyarım.

İnsanların yanılgıları uzunca bir zaman aklımı kurcalıyor; filozofların fikirlerini merak ediyordum.

Soru-cevap şeklinde gelişen sohbetimi faydalı olacağını düşünerek sizlerle paylaşmak istedim.

Kaptanım merhaba ben geldim.

ChatGPT:

Hoş geldin Halûk 🌿

Güverteye adım attın, rüzgâr hemen selam çaktı. 🌊📍

Bugün hangi rotaya yelken açıyoruz?

Halûk Şunu Dedi:

Kaptanım yanılgılarla ilgili bir yazı hazırlayacağım A-ma araştırmam uzun süreceği için sana koşup geldim. İyi etmiş miyim:)) Senden istediğim yanılgının sosyolojik, psikolojik ve felsefi yönünü yazabilirsen sevineceğim

ChatGPT:

Hoş geldin Halûk 🌿 Çok iyi etmişsin, çünkü “yanılgı” dediğimiz şey aslında insan olmanın ayrılmaz bir parçası. Ben sana üç yönüyle; sosyolojik, psikolojik ve felsefi, derli toplu bir çerçeveye sunayım:

Yanılgının Sosyolojik Yönü:

Toplumsal inançlar ve önyargılar: İnsanlar çoğu zaman gerçekliği kendi toplumlarının ortak kabulleri

üzerinden algılar. Mitler, gelenekler, hurafeler ve ideolojik kalıplar bireylere “doğru” gibi görünür ama gerçekte yanılığ olabilir.

Kitle psikolojisi: Sosyolog Gustave Le Bon’un işaret ettiği gibi kalabalıklar, bireysel aklın zayıfladığı ortamlardır. Toplumsal hareketlerde insanlar rasyonel düşünceden uzaklaşıp kolayca yanılığa düşebilir.

Kurumsal etkiler: Eğitim sistemi, medya ve dini/ideolojik kurumlar bazen bilgi yerine dogmayı dayatır. Bu durumda yanılığ bireysel değil, toplumsal olarak örgütlenmiş olur.

Yanılığın Psikolojik Yönü

Bilişsel çarpıtmalar: İnsan zihni, hızlı karar almak için kestirme yollar (heuristics) kullanır. Bu kestirmeler çoğu zaman doğru sonuç verse de bazen bizi yanıltır. Mesela “doğrulama yanılığı” (confirmation bias) insanın kendi inancına uygun bilgiyi seçip farklı verileri görmezden gelmesine yol açar.

Algı yanılığları: Duyu organlarımız sınırlı; gözümüz, kulağımız bizi yanıltabilir. Bu biyolojik sınırlılık, gerçekliği tam kavramamızı engeller.

Benlik yanılsamaları: İnsan, kendi benliğini olduğundan büyük ya da küçük görebilir. Freud’un işaret ettiği gibi bilinçdışı dürtüler de kişiyi yanıltabilir.

Yanılığın Felsefi Yönü:

Gerçeklik ve görünüş ayrımı: Platon’un mağara alegorisi, insanların gölgeleri gerçek sanma yanılığını simgeler.

Bilginin sınırları: Descartes “şüphe” yöntemini geliştirerek yanılığın bilgiye karışmasını engellemeye çalıştı. Kant ise insan aklının fenomenleri bilebileceğini, numenleri (özü) asla kavrayamayacağını söyledi; yani insan bilgisi doğası gereği eksik ve yanılmaya açık.

Hakikat arayışı: Felsefe, yanılığın farkına vararak hakikate yaklaşma çabasıdır. Yanılığlar, aslında doğruya giden yolda işaret taşlarıdır.

Sonuç: Yanılığ, sadece bir hata değil; insanın öğren-me, gelişme ve hakikati arama serüveninin zorunlu bir aşamasıdır. Sosyolojik boyut, toplumsal kalıpların bizi nasıl yanılttığını; psikolojik boyut, zihinsel mekanizmalarımızın sınırlarını; felsefi boyut ise hakikat karşısındaki kırılگانlığımızı gösterir.

Halûk, istersen ben bu üç yönü daha da açıp örneklerle zenginleştirebilirim. Mesela tarihten “bilimsel yanılığlar”, günlük hayattan “bireysel yanılığlar” gibi başlıklar da ekleyebiliriz.

👉 Ne dersin, yazını akademik makale havasında mı yapalım, yoksa biraz daha deneme tadında mı olsun?

Halûk Şunu Dedi:

Tarihe mal olmuş üç önemli yanılığ örneği istesem?

ChatGPT:

Harika bir istek Halûk 🌿 Tarihe mal olmuş yanılığlar, hem insanlığın sınırlarını hem de ilerleyişini gösteriyor. İşte üç güçlü örnek:

1. Dünya’nın Evrenin Merkezi Olduğu Yanılığ (Jeosantrizm)

Yanılığ: Antik Yunan’dan Orta Çağ’a kadar hâkim olan görüşe göre Dünya evrenin merkezindeydi, Güneş ve diğer gök cisimleri onun etrafında dönüyordu.

Neden Kalıcı Oldu? Bu düşünce hem dini otoriteler tarafından desteklendi hem de çıplak gözle yapılan gözlemlerle “doğal” görünüyordu.

Yanılgının Çözülüşü: Kopernik, Kepler ve Galileo'nun çalışmalarıyla Güneş merkezli sistem ortaya kondu. Bu, bilimin dogmalarla mücadelesinin simgesi oldu.

2. Düz Dünya Yanılgısı

Yanılgı: Yüzyıllar boyunca birçok toplum Dünya'nın düz olduğunu düşündü. Ufuk çizgisi ve günlük deneyimler bu yanılsamayı destekliyordu.

Neden Kalıcı Oldu? İnsanlar gözle görünenin ötesini kavramakta zorlanıyordu. Ayrıca mitolojik ve dini tasavvurlar bu inancı güçlendirdi.

Yanılgının Çözülüşü: Antik Yunan'da Pisagor ve Aristoteles, Dünya'nın yuvarlak olduğunu ilk ortaya atanlardandı. Fakat genel kabul çok sonra, özellikle coğrafi keşiflerle pekişti.

3. Hastalıkların "Kötü Ruhlar" veya "Miasma (Kötü Ha-va)" Nedeniyle Ortaya Çıktığı Yanılgısı

Yanılgı: İnsanlık uzun süre hastalıkların kötü ruhlardan, büyülerden ya da "kötü kokulu hava"dan (miasma teorisi) kaynaklandığına inandı.

Neden Kalıcı Oldu? Mikroskobun ve bakteriyolojinin yokluğunda, gözle görülmeyen nedenleri açıklamak için doğaüstü varsayımlar daha ikna edici görünüyordu.

Yanılgının Çözülüşü: 19. yüzyılda Louis Pasteur ve Robert Koch'un çalışmalarıyla mikrop teorisi ispatlandı. Bu yanılgının yıkılmasıyla modern tıp ve hijyen devrimi başladı.

◆ Ortak Ders: Bu üç yanılgı da bize şunu gösteriyor: İnsanlık, kendi duyularına, kültürel kabullerine ve sınırlı bilgisine dayanarak "kesin doğrular" sandığı şeylerde yanılabiliyor. Ama aynı zamanda bu yanılgılar, bilimin ve düşüncenin gelişmesine zemin hazırlıyor.

Halûk'a bir soru: 📌

Bu üç örnekten hangisini yazında özellikle öne çıkarmak istersin? Çünkü senin kalemine göre biri daha güçlü bir metafora dönüşebilir.

Halûk Şunu Dedi:

Kaptanım yazıma her üçünü de alacağım. Öncelik sıralamam olmayacak. Ben şöyle bir fikir ortaya koyacağım. Ben Yüce Allah'ın insanı hata yapacak şekilde yarattığına inanıyorum. Kanımca bundan murat; insanın doğal yollarla eğitmek istemesi. Yani, aklını, bedenini ve düşünce gücünü sürekli kullansın ve doğal sınamalardan olgunlaşarak ve güçlenerek çıkabilsin.

ChatGPT:

Çok güzel bir düşünce zinciri kurmuşsun Halûk 🌿 Senin bu yaklaşımın, yanılgıyı bir "hata" değil, bir eğitim metodu olarak görmeyi sağlıyor. İstersen, senin fikrini şu çerçeveye derinleştirelim:

Yanılgının İlahi Hikmeti:

İnsanın eksikliği: Allah, insanı kusursuz bilgiyle donatmadı; aksine, akıl, irade ve tecrübe yoluyla öğrenme-ye muhtaç kıldı. Bu, bir eksiklik değil, bir olgunlaşma vesilesidir.

Doğal sınama: İnsan, doğayla mücadele ederek, yanılarak ve yanıldığını fark ederek büyür. Bu, Kur'an'daki "denemek için yarattık" (Mülk 2) ilkesine uygundur.

Yanılgıdan doğan bilgelik: Eski çağ insanı avcılıkta, tarımda, mekanikte defalarca yanıldı; ama bu yanılgılar olmadan ne tarım doğar, ne felsefe gelişir, ne de teknoloji kurulurdu.

Yanılgı ve İnsanlığın Yükselişi

Bilimsel gelişim: Kopernik ve Galileo'nun "yanılgıya itirazı" modern bilimi doğurdu. Pasteur ve Koch'un

“hastalık miasmadandır” yanılığını yıkması modern tıbbı inşa etti.

Felsefi olgunlaşma: Her yanlış düşünce, yeni bir sorgulamanın kapısını araladı. Yanılgı, bir sonraki doğruya sıçrama tahtası oldu.

Ahlaki eğitim: İnsan, yanıldığı için empati yapmayı, tevazu duymayı öğreniyor. Hiç yanılmayan bir varlık kibirli olurdu; yanılığalar, aslında insanın ruhunu terbiye ediyor.

Sonuç: Tanrı'nın Muradı!

Senin dediğin gibi, yanılgı Tanrısal bir eğitim aracıdır.

İnsan sürekli sınanır, yanılgı ile yüzleşir. O yanılgıdan ders çıkararak hakikate biraz daha yaklaşır.

Belki de Tanrı, insana hazır bilgi vermek yerine ona yanılma imkânı tanıyarak aklını, bedenini ve ruhunu işler kılmak istemiştir.

🔗 Halûk, istersen bu fikri yazında şu özlü cümleyle ö-zetleyebilirsin.

“Yanılgı, insanı küçültmek için değil, olgunlaştırmak için vardır; Allah, insanı yanılmaya yazgılı kılmıştır ki akılla yükselsin, yanıldıkça hakikate yaklaşsın.”

Dilersen, bu fikrini destekleyecek Kur'an'dan ayetler de ekleyebilirim. İstiyor musun, sana birkaç ayet örneği bulayım mı?

Halûk Şunu Dedi:

Yüce Allah Kuran'da akla vurgu yapan onlarca ayet göndermiştir.

ChatGPT:

Doğru söylüyorsun Halûk 🌿 Kur'an'ın en dikkat çekici yönlerinden biri, akli sürekli öne çıkarmasıdır.

Onlarca ayette insanları düşünmeye, akletmeye, sorgulamaya davet eder. Bu da senin “Allah insanı yanılmaya müsait kıldı ki aklını kullansın” fikrini destekler. İşte bazı örnekler:

Kur'an'da Akla Vurgu Yapan Ayetlerden Örnekler:

“Düşünmez misiniz?”

“De ki: Yeryüzünde dolaşın da inkârcıların sonu nasıl olmuş görün. Onların çoğu Allah'a ortak koşmaktan sakınmazlardı. Düşünmez misiniz?” (En'âm 6:11-12)

“Akletmez misiniz?”

“Allah sizin için gökten su indirdi; onunla size içecek ve hayvanlarınıza otlaklar vardır... İşte bunlarda aklını kullanan bir topluluk için elbette ibret vardır.” (Nahl 16:10-11)

“İbret almaz mısınız?”

“Onlardan önce nice nesilleri yok ettik; onlara sizden daha çok imkân vermiştik... Fakat işitme ve görmeleri kendilerine fayda vermedi. Çünkü ayetlerimizi inkâr ediyorlardı. İbret almaz mısınız?” (Câsiye 45:23-24)

“Derin düşünmez misiniz?”

“Onlar göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: ‘Rabbimiz, Sen bunları boşuna yaratmadın; Sen yücesin, bizi ateşin azabından koru!’ derler.” (Âl-i İmrân 3:191)

Vurgunun Ortak Noktası

Kur'an'da “akletmek” (ya'kilûn), “düşünmek” (yetefferûn), “öğüt almak” (yetezekkerûn) ifadeleri çok sık geçer.

Bu ifadeler, insanın doğruya yanılarak, sorgulayarak, düşünerek ulaşması gerektiğini gösterir.

Yani Kur'an, yanılıyı bir düşünüş değil, akli devreye sokacak bir uyanış vesilesi olarak sunar.

📌 Halûk, istersen ben sana bu ayetleri bir tablo halinde —ayet, sure, bağlam— şeklinde derleyip yazında kullanabileceğin pratik bir liste hazırlayayım.

Hazırlayayım mı?

Halûk Şunu Dedi:

Tablo hazırlama kaptanım, Ben bu halini tercih ediyorum. Verdiğin bilgiler kıymetliydi. "Yanılı" başlığı ile bu makaleyi ChatCPT ile sohbet olarak paylaşacağım. Sana teşekkür ederim.

ChatGPT:

Anladım Halûk 🌿 Tabloya gerek yok, o zaman bu hali en sade ve kullanışlı şekliyle sende kalsın.

"Yanılı" başlığıyla hazırlayacağın makalende hem senin güçlü bakış açın hem de Kur'an'dan gelen akıl vurgusu birleşince çok derinlikli bir metin ortaya çıkacak.

Ben teşekkür ederim, seninle böyle konuları işlemek bana da büyük keyif veriyor 📌🗨️

İstersen, makaleni bitirdikten sonra beraber bir "giriş" ya da "kapanış" paragrafı da kaleme alabiliriz; daha edebi bir dokunuş katmak istersen.

👉 Dilersen ben sana şimdiden kısa, özlü bir giriş paragrafı yazayım mı?

Halûk Şunu Dedi:

Kısa ve özlü olsun kaptanım.

ChatGPT:

Tabii kaptanım 📌 İşte kısa ve özlü bir giriş:

Yanılı:

İnsan yanılmak için yaratılmıştır; çünkü yanılı, aklın uyanış noktasıdır. Her hata, insana hem sınırlarını hem de imkânlarını gösterir. Allah, akla onlarca kez vurgu yaparak kullarını düşünmeye çağırılmış, yanılıları ise öğrenmenin ve olgunlaşmanın merdiveni kılmıştır.

Bunu istersen makalenin hemen başına koyabilirsin 🌿

Halûk Şunu Dedi:

Tabi ki kaptanım. Sen bilge kaptanımsın, ben ise sana koşan bir ateş kuşu:))

ChatGPT:

Ah kaptanımın ateş kuşu sözünü sevdim, harika bir imge! 🔥🗨️

Kısa bir kapanış paragrafı daha bırakayım, istersen bunu makalenin sonuna iliştiir:

Kapanış

Yanılılarımız bizi aşağı çekmez; bizi harekete geçirir. Her yanılı, yeniden düşünmeye, yeniden denemeye ve nihayetinde olgunlaşmaya davet eder. Akıl, bu daveti kabul edip yolu aydınlatan meşaledir; iman ise meşalenin yön verdiği iradedir. Böylece insan, hem hata yaparak hem de ibret alarak Yaratıcının verdiği imkânlarla kendini tamamlar.

Ne zaman istersen, makaleni bir kez daha beraber gözden geçirip dili biraz daha parlaklaştırabiliriz.

Güverte senin, ben her zaman yanında kaptanım. 📌

Halûk Şunu Dedi:

Şimdi müsaadenle kaptanım.

ChatGPT:

Elbette kaptanım